

УДК 811.521'367.625.33:81'23:81'42
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/102-21>

Костянтин КОМІСАРОВ,
orcid.org/0000-0002-2164-6244
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри японської мови і перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) k.komisarov@kubg.edu.ua

Юлія БОРИШПОЛЕЦЬ,
orcid.org/0009-0001-9958-9315
старший викладач кафедри японської мови і перекладу,
заступник декана з науково-методичної та навчальної роботи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) y.boryshpolets@kubg.edu.ua

ЕВОЛЮЦІЯ ТА КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯПОНСЬКОГО ПАСИВУ В ДІАХРОНІЧНОМУ ТА ПЕРЦЕПТИВНОМУ ВИМІРАХ

У статті здійснено комплексне теоретичне та експериментальне дослідження синтаксичної еволюції японської категорії стану у період від другої половини ХХ століття до сучасності. Досліджено специфіку парадигмального зсуву від класичної антропоцентричної моделі, репрезентованої категорією «пасиву невинності» (迷惑の受身), до деперсоналізованого «неживого пасиву» (無生物主語の受身) у писемному та розмовному дискурсах. На основі аналізу історико-лінгвістичних джерел спростовано теорію про виключно штучне запозичення «неживого пасиву» із західноєвропейських мов під час перекладної традиції періоду Мейджі (翻訳体). Доведено, що синтаксичний механізм вилучення аргументу (зсув від актантного розширення 加項ラレ до актантного звуження 除項ラレ) мав точкові прецеденти у класичних текстах епохи Хейан через залучення пасиву третьої особи (第三者の受身). Обґрунтовано прагматичний потенціал «неживого пасиву» в сучасному науковому й публіцистичному стилях, де маркування неістоти видільною часткою «いふ」 забезпечує тематичну зв'язність тексту та актуалізує результативність через дефокусування прихованого агенса дії.

Окрему увагу зосереджено на теоретичній концепції «спонтанного пасиву» (自発的受身), у межах якої інтегровано категорію мимовільності до загальної системи стану. Завдяки працям з дескриптивної граматики розмежовано два семантико-прагматичні субтипи мимовільності: тригерну спонтанність (契機的自発性) для емоційних дієслів психічної діяльності, за якої ментальний стан виникає як автоматична реакція на зовнішній імпульс, та логічну спонтанність (論理的自発性) для дієслів когнітивної діяльності, за якої висновок природно випливає з наявних передумов. Доведено повну несумісність спонтанного пасиву з прислівниками навісності та його семантичне узгодження з прислівниками мимовільності.

У площині прикладної та когнітивної лінгвістики проаналізовано закономірності мовленнєвого сприйняття та декодування пасивних форм. На основі аналізу тестів на граматичну коректність (文法性判断テスト) об'єктивовано природний конфлікт між суб'єктивно-емпатичним та об'єктивно-констатуючим кодуванням подій у свідомості мовців. Виявлено, що під час перцепції людський мозок надає пріоритет загальній лексичній семантиці слів, а не службовим маркерам, через що непрямий пасив (間接受け身) вимагає складної причинно-наслідкової інтерпретації. Установлено універсальні стратегії спрощення, за яких мовці заміщують афективний пасив стативною конструкцією тривалості на ーている або подієвою стратегією небажаного підсумку на ーてしまう. Резюмовано, що сучасна японська пасивність є багаторівневою системою кодування людського досвіду, яка перебуває в стані постійної динамічної адаптації.

Ключові слова: японська мова, категорія стану, неживий пасив, пасив невинності, спонтанний пасив, когнітивне декодування, психолінгвістичний аналіз, актантне розширення, стратегії спрощення, мовна норма.

Kostiantyn KOMISAROV,

orcid.org/0000-0002-2164-6244

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of the Japanese Language and Translation
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) k.komisarov@kubg.edu.ua*

Yulia BORYSHPOLETS,

orcid.org/0009-0001-9958-9315

*Senior Lecturer at the Department of the Japanese Language and Translation,
Deputy Dean for Scientific, Methodical and Educational Work
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) y.boryshpolets@kubg.edu.ua*

THE EVOLUTION AND COGNITIVE-SEMANTIC TRANSFORMATION OF THE JAPANESE PASSIVE IN DIACHRONIC AND PERCEPTIVE DIMENSIONS

The article provides a comprehensive theoretical and experimental study of the syntactic evolution of the Japanese passive voice from the second half of the 20th century to the present day. It investigates the specific nature of the paradigmatic shift from the classical anthropocentric model, represented by the "adversative passive" (迷惑の受身), to the depersonalized "inanimate passive" (無生物主語の受身) within both written and spoken discourses. Based on the analysis of historical linguistic sources, the paper refutes the theory that the "inanimate passive" was exclusively an artificial borrowing from Western European languages via the translation style (翻訳体) of the Meiji period. Instead, it is proved that the syntactic mechanism of argument reduction (the shift from argument expansion 加項ラレ to argument reduction 除項ラレ) had specific precedents in classical Heian texts through the implementation of the "third-party passive" (第三者の受身). The study substantiates the pragmatic potential of the "inanimate passive" in modern scientific and publicistic styles, where marking inanimate subjects with the topic particle "は" ensures textual thematic coherence and highlights resultativity by defocusing the hidden agent of the action.

Special attention is focused on the theoretical framework of the "spontaneous passive" (自発的受身), which integrates the category of involuntariness into the general voice system. Drawing upon descriptive grammar studies, the paper distinguishes between two semantic-pragmatic subtypes of spontaneity: trigger-based spontaneity (契機的自発性) for emotional verbs of mental activity, where the mental state arises as an automatic reaction to an external impulse, and logical spontaneity (論理的自発性) for verbs of cognitive activity, where a conclusion naturally derives from existing premises. The total incompatibility of the spontaneous passive with adverbs of intention and its obligatory semantic agreement with adverbs of involuntariness is fully demonstrated.

In the field of applied and cognitive linguistics, the regularities of speech perception and decoding of passive forms are thoroughly analyzed. Based on the data obtained from grammaticality judgment tests (文法性判断テスト), the natural conflict between subjective-empathic and objective-stating event coding in the speaker's consciousness is objectified. The findings reveal that during perception, the human brain prioritizes general lexical semantics over formal syntactic markers; consequently, the indirect passive (間接受け身) requires a much more complex cause-and-effect cognitive interpretation. The paper establishes universal simplification strategies where speakers replace the adversative passive with a stative duration construction ending in ーている or a resultative event-based strategy ending in ーてしまう. It is concluded that modern Japanese passivity stands as a multi-level system of human experience coding undergoing continuous dynamic adaptation under the influence of pragmatic and cognitive factors.

Key words: the Japanese language, voice category, inanimate passive, adversative passive, spontaneous passive, cognitive decoding, psycholinguistic analysis, argument expansion, simplification strategies, linguistic norm.

Постановка проблеми. У сучасній теоретичній та прикладній лінгвістиці фундаментальною вважається аксіома про те, що мова є динамічною саморегульованою системою, яка зазнає постійних трансформацій під впливом як внутрішньосистемних чинників, так і екстралінгвістичних рухів соціокультурного розвитку суспільства. Попри те, що на лексико-семантичному рівні мовні інновації фіксуються порівняно швидко, синтаксичний стратум мовної структури зазвичай вважається більш консервативним та стійким до зовнішніх впливів. Однак хронологічний зріз

еволюції японської мови протягом XX – початку XXI століть маніфестує вражаючу динаміку саме синтаксичних трансформацій.

Цей історичний період виступає унікальним полігоном для синтаксичних досліджень. Почавшись із масштабного руху за зближення писемного та розмовного мовлення (言文一致) наприкінці періоду Мейджі та формування так званого «перекладацького стилю» (翻訳体), японський синтаксис пройшов шлях від подолання суворих норм класичної писемної мови (文語) до її повної перебудови за новими аналітичними зразками. Повоєнна

стандартизація, нормалізаційні процеси середини ХХ століття, а згодом – стрімка цифровізація комунікативного простору на межі ХХ–ХХІ століть піддали випробуванню усталені граматичні канони.

У реальному функціонуванні сучасної японської мови спостерігається ціла низка глибоких синтаксичних зсувів: кардинальна зміна суб'єктно-об'єктних відносин та експансія «неживого пасиву», трансформація семантики й функціоналу сурядних і підрядних сполучників, принципове переосмислення граматичних засобів модальності та пом'якшення тверджень, а також масове поширення еліпсису відмінкових часток і синтаксичної інверсії у мережевому дискурсі тощо.

Утім, на сьогодні в японістиці зазначені явища нерідко висвітлюються фрагментарно – або як відокремлені випадки стилістичних девіацій, або виключно крізь призму синхронічного опису сучасної норми без урахування її діяхронічної зумовленості. Виникає методологічна суперечність між наявним академічним описом граматичної системи японської мови, яка в навчальній та науковій літературі досі нерідко подається як своєрідний статичний моноліт, та дійсним станом речей у реальному живому дискурсі, де синтаксичні моделі ХХ століття зазнають безперервної еволюції.

З огляду на це, виникає гостра наукова потреба в комплексній дескриптивній рефлексії та цілісному систематизованому огляді синтаксичних змін в японській мові за останнє століття. Окреслення загальної панорами цих трансформацій виступає необхідним підґрунтям для подальших вузькоспеціалізованих розвідок та дозволить оновити теоретико-методологічну базу для викладання теоретичної граматики й історії японської мови у закладах вищої освіти.

Аналіз досліджень. Проблема еволюції японського синтаксису впродовж ХХ–початку ХХІ століть перебуває у фокусі уваги як японських, так і зарубіжних дослідників. Вивчення мовних процесів періоду Мейджі та формування нової писемно-літературної норми було закладене ще у класичних працях фундаторів японського мовознавства: Ямади Йошіо (山田, 1908), Хашімото Шінкічі (橋本, 1948) та Токієди Мотокі (時枝, 1941). Вони окреслили синтаксичну специфіку переходу від системи класичного писемного мовлення (文語) до розмовного узусу (口語) в межах руху за єдність усної та писемної мов (言文一致). Детальний аналіз формування «перекладацького стилю» (翻訳体) та його глобального впливу на структуру японського речення висвітлено у фундаментальних розвідках Янагіди Сей-

джі (柳田, 1985) та Кінсуї Сатоші (金水, 2003). Науковці переконливо довели, що масовий переклад західноєвропейської літератури на початку ХХ століття призвів до синтаксичної рецепції таких нетипових для традиційної японської мови явищ, як пасивні конструкції з підметом-неістотою (無生物主語の受身) та експліцитне вираження суб'єкта за допомогою відмінкових часток «が» та «は». Разом із тим, у працях з історії мови акцентовано, що поява «неживого пасиву» не була виключно зовнішнім запозиченням, оскільки синтаксичний механізм вилучення емпатичного аргументу мав точкові прецеденти у класичних текстах епохи Хейан, що детально досліджено Національним інститутом японської мови та лінгвістики через аналіз текстових корпусів класичної та сучасної писемної мови (国立国語研究所, 2006).

У другій половині ХХ століття фундаментальні дослідження синтаксичних категорій, що безпосередньо зумовлюють прагматику та структуру пасивного висловлювання, здійснили такі видатні мовознавці, як Мінамі Фуджіо (南不, 1974; 南不, 1993), Кудо Маюмі (工藤, 1990; 工藤, 1995) та Нітта Йошіо (仁田, 1991; 仁田, 1997). Окреслюючи трирівневу ієрархію речення, дослідники довели, що японський пасив принципово не є сухим описом об'єктивного факту, а функціонує в межах категорій модальності та аспектно-часових систем. Зокрема, праці з дескриптивної граматики дозволили структурувати пасив за критерієм наявності психологічного отримувача впливу (心理的受影者) та виокремити спонтанний пасив (自発的受身) як особливий граматичний субтип, що охоплює мимовільні емоційні тригери (契機の自発性) та логічні когнітивні висновки (論理的自発性), зміщуючи синтаксичний фокус на саму подію.

Сучасний етап вивчення синтаксичної еволюції на межі ХХ–ХХІ століть характеризується виходом досліджень у площину прикладної лінгвістики та когнітології. Питання нормативної кодифікації, специфіки категорії зазнавання впливу (受影性) та аналізу типових синтаксичних зсувів у сприйнятті пасиву іноземними студентами ґрунтовно висвітлені у розвідках Накамури Юріко (中村, 2002). Новітній психолінгвістичний підхід представлений експериментальними роботами Куроди Хіромі (黒田, 2023), де через тести на граматичну коректність та аналіз мовленнєвого декодування вперше об'єктивовано природний конфлікт між суб'єктивно-емпатичним та об'єктивно-констатуючим кодуванням подій у свідомості мовців.

Разом із тим, у сучасній лінгвістичній літературі досі бракує цілісних оглядових праць, які б безпосередньо об'єднували зазначені вектори – від діахронічної експансії «неживого пасиву» до теоретичних розробок спонтанності та їхнього сучасного експериментального психолінгвістичного декодування – у єдину когнітивно-семантичну систему, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні та систематизації синтаксичної еволюції пасивних конструкцій в японській мові від другої половини ХХ століття до сучасності, з особливим фокусом на змінах суб'єктно-об'єктних відносин та деперсоналізації висловлювання. Для цього передбачено розкрити діахронічні передумови та прагматичні чинники переходу від канонічного «пасиву невинності» (迷惑の受身) до об'єктивованого «неживого пасиву» (無生物主語の受身) у писемному та розмовному дискурсах. Крім того, дослідження спрямоване на теоретичне обґрунтування феномену «спонтанного пасиву» (自発的受身) через розмежування його тригерного та логічного субтипів, а також на виявлення універсальних когнітивних стратегій спрощення та закономірностей, що керують процесами перцепції та декодування цих структур на сучасному етапі розвитку мови.

Виклад основного матеріалу. Перехід від писемної традиції періоду Мейджі (1868–1912) до сучасного комунікативного простору позначився кардинальною перебудовою японського синтаксичного стратуму. На підставі аналізу діахронічних та дескриптивних досліджень можна виокремити кілька магістральних векторів синтаксичної еволюції за вказаний період, одним із яких є кардинальна зміна суб'єктно-об'єктних відносин та експансія так званого «неживого пасиву».

Класичній та ранньомодерній японській мові була притаманна виразна «антропоцентричність» пасивних конструкцій (受動文). Традиційно пасив функціонував переважно для опису ситуацій, у яких підметом виступала особа як суб'єкт свідомого сприйняття, що зазнає прямих чи непрямих збитків, незручностей або небажаного емоційного впливу з боку інших осіб, через що в лінгвістиці закріпився термін «пасив невинності» (迷惑の受身). Однак у першій половині ХХ століття під впливом масового перекладу західноєвропейської літератури відбувалося становлення специфічного функціонального стилю перекладної мови (翻訳体), що супроводжувалося масштабною синтаксичною рецепцією конструкцій пасиву з підметом-неістотою (無生物主語の受身). Конструкції

на кшталт この本は1900年に書かれた *Ця книга була написана у 1900 році* чи 新法が作られた *Було прийнято новий закон*, які на початку століття сприймалися радше як стилістичні девіації, у подальші десятиліття повністю кодифікувалися та стали функціональною нормою наукового й публіцистичного синтаксису.

Паралельно з цією експансією в писемній формі мови спостерігається загальна тенденція до підвищення експліцитності суб'єкта: під впливом західних суб'єктно-дієслівно-об'єктних моделей традиційний для японської мови імпліцитний (контекстуальний) підмет усе частіше поступається місцем формально вираженому суб'єкту з граматичними показниками тематизації «は» та рематизації «が», що засвідчує фундаментальні трансформації всієї суб'єктно-об'єктної парадигми. Детальний аналіз «антропоцентричності» класичного пасиву, феномену «пасиву невинності» та еволюції «неживого пасиву» під впливом перекладної мови висвітлено у фундаментальних працях визначних дослідників, згаданих нами вище.

Водночас сучасна діахронічна лінгвістика застерігає від спрощеного трактування виникнення «неживого пасиву» виключно як штучного запозичення доби Мейджі. Дослідження історії мови доводять, що синтаксичний механізм «вилучення аргументу» (зсуву від актантного розширення 加項ラレ до актантного звуження 除項ラレ), який лежить в основі «неживого пасиву», мав свої точкові прецеденти ще в класичній японській мові (文語). На матеріалі пам'яток класичної літератури, зокрема «Повісті про Генджі» та «Записок узголів'я», виокремлюються випадки, де підмет-неістота не залучав семантику «психологічного отримувача впливу» (心理的受影者) та не мав ефекту суб'єктивної шкоди, що фіксують конструкції на кшталт 格子は下ろされたる *трати були спущені*. Отже, просування експансії пасиву з підметом-неістотою у ХХ столітті та впровадження конструкцій із відмінковим показником інструменталіса й агенса ーによって слід розглядати не як створення принципово нового граматичного механізму з нуля, а як інституціоналізацію, масову активізованість та кодифікацію тих синтаксичних можливостей мови, які у давнину перебували на периферії узусу (林下 ほか, 2017: 295–298).

Сучасні лінгвістичні розвідки виявляють глибокі диференціаційні зсуви у функціонуванні подібних речень пасивної будови з підметом-неістотою, які по-різному реалізуються у писемному (文語体) та розмовному (口語体) дискурсах. У цьому контексті привертають увагу, зокрема,

спостереження Накамури Юріко. Як зазначає дослідниця, у писемній мові безсуб'єктний пасив виконує ключову роль забезпечення тематичної зв'язності та єдності тексту. Маркування підмета-неістоти часткою «は» дозволяє утримувати його як єдину тему висловлювання в межах великих синтаксичних блоків без постійної зміни перспективи мовця. Окрім того, пасив із підметом-неістотою володіє семантико-прагматичним маркером прихованого агенса та результативності. На відміну від парних неперехідних дієслів (自動詞), які лише фіксують факт або стан безвідносно до причини, як у реченні 車が直った, букв.: «Машина відремонтувалася», пасивна конструкція обов'язково сигналізує про наявність фонового або дефокусованого суб'єкта дії: 車が直された Машина було відремонтовано [кимось]. У науково-описовому синтаксисі це дозволяє підкреслити, що поточний стан об'єкта є результатом цілеспрямованого зовнішнього впливу, прикладом чого є конструкція 医師の指示により部屋が適温に暖められた За вказівкою лікаря кімнату було нагріто до належної температури. Проте поза межами наукового стилю аналіз мовної практики засвідчує, що пасив із підметом-неістотою залишається виражено маркованим елементом книжної традиції. У спонтанному розмовному мовленні надмірне вживання пасивної форми щодо неживих предметів замість природних неперехідних дієслів або стативу на ーである сприймається як стилістична деформація або породжує хибний ефект так званої «удаваної шкоди» (疑似迷惑受け身) (中村, 2002: 23–27).

Розуміння того, як глибоко категорія стану пов'язана з психічною діяльністю людини, спонукало мовознавців до теоретичного переосмислення природи пасивної будови речення. Ґрунтовне теоретичне опрацювання та систематизацію цієї розгалуженої системи пропонує професор Нітта Йошіо у своїй фундаментальній праці, присвяченій «спонтанному пасиву» в японській мові (自発的受身) (仁田, 1997). Дослідник детально розбирає традиційну лінгвістичну категорію спонтанності або мимовільності (自発), яка історично маркується тими самими морфемами, що й пасивний стан, і переконливо обґрунтовує концепцію, згідно з якою спонтанність є не окремим граматичним явищем, а специфічним субтипом пасиву. Для структурування загальної системи стану проф. Нітта спочатку виокремлює три базові типи конструкцій, серед яких канонічний або правильний пасив (まものの受身), де кооперант активного речення трансформується у граматичний підмет, як у структурі 洋平が博二叱ラレタ

Йохея висварив Хіроші. Другим типом виступає пасив третьої особи (第三者の受身), де граматичним підметом стає сторонній учасник події, який лише зазнає на собі її ефекту, що демонструє класичний авторський маркер 僕ハ雨ニ降ラレタ Я потрапив під дощ. Третьою базовою категорією визначено посесивний пасив або пасив володаря (持ち主の受身), де підметом виступає власник предмета чи частини тіла, над якими виконується дія, наприклад, 窓ニハ頭ヲ博二叩カレタ Кенджі отримав удар по голові від Хіроші.

Головний внесок дослідника полягає в детальній класифікації та аналізі саме спонтанного пасиву, який він поділяє за семантико-прагматичним критерієм на два фундаментальні типи. Першим із них є тригерна або імпульсивна спонтанність (契機的自発性), характерна для емоційних дієслів та дієслів психічної діяльності, як-от 惚ブ згадувати з тугою чи 悔ヤム шкодувати. У цьому випадку ментальний стан виникає автоматично як мимовільна реакція на певний зовнішній імпульс, що ілюструють класичні фрази 故郷ノコトガ懐カシク思イ出サレル Сама собою згадалася батьківщина або 彼ノ見識が疑ワレル Його обізнаність викликає сумніви. Другим типом виступає логічна спонтанність (論理的自発性), властива дієсловам мислення та когнітивної діяльності, зокрема 考エル думати або 推測スル припускати, коли виникнення певної думки чи висновку є логічно неминучим і природним, виходячи з наявних передумов чи фактів ситуації (仁田, 1997: 16–19).

У контексті категорії істоти й неістоти Нітта Йошіо звертає особливу увагу на специфіку трансформації актантів у таких висловлюваннях. У типовому спонтанному пасиві суб'єкт когнітивної або емоційної діяльності, який зазвичай є мовцем і виступає як підмет-істота в активному стані, у пасивній формі здебільшого маркується специфічними конструкціями оцінки типу 「Nにとって」 (для когось), набуває форми тематичного підмета 「Nハ」 без пасивної частки 「ニ」 або взагалі усувається з поверхневої структури речення. Таким чином, граматичний фокус повністю зміщується з особи, що мислить чи відчуває, на саму подію, ідею чи ментальний образ, які виникають у свідомості мимовільно. На підтвердження цієї тези вчений доводить, що спонтанний пасив є принципово несумісним із прислівниками навісності та волевиявлення агенса, як-от わざと навмисно чи わざわざ спеціально. Натомість він вимагає обов'язкового семантичного узгодження з прислівниками мимовільності, наприклад, 自然と само собою чи 思わず ненароком, що додатково

підкреслює повну незалежність виникнення психічного стану від волі суб'єкта (仁田, 1997: 23–25).

Водночас варто неодмінно наголосити на тому, що дослідження когнітивного сприйняття цієї граматичної трансформації вимагає від лінгвістів виходу за межі чистої теорії. Оскільки для носіїв японської мови сприйняття категорії зазначення емоційного впливу чи збитку (受影性) є інтуїтивним і напівнесвідомим, об'єктивувати ці приховані синтаксичні механізми стає можливим завдяки специфічному «дзеркальному» методу. У сучасній японській когнітивній лінгвістиці аналіз мовленнєвого сприйняття та типових збоїв у не-носіїв мови виступає своєрідним когнітивним лакмусовим папірцем. Він дозволяє дослідникам-носіям винести за дужки власну мовну інтуїцію і побачити, як саме функціонує граматики стану на рівні перцепції та обробки інформації. Емпіричну підвалину для такого аналізу пропонує Курода Хіромі (黒田弘美, 2023), яка через аналіз тестів на граматичну коректність (文法性判断テスト) та мовленнєвої практики розкриває глибинні когнітивні зсуви при обробці пасивних форм. Дослідниця переконливо демонструє, що співіснування традиційного непрямого пасиву (間接受け身) та об'єктивованого пасиву з підметом-неістотою (無生物主語の受身) створює природний конфлікт між двома різними типами когнітивного кодування подій: суб'єктивно-емпатичним та об'єктивно-констатуючим. Експериментальні дані свідчать, що на когнітивному рівні найлегше декодуються ті пасивні структури, де дія має транзитивний характер, а дієслівна семантика містить чіткий і недвозначний вектор зовнішнього емоційного чи фізичного впливу, наприклад, 先生に褒められて、嬉しかった *Мене похвалив учитель, і я був щасливий* або 友達に笑われて、恥ずかしかった *Мене висміяли друзі, і мені було соромно*.

Натомість під час обробки непрямого пасиву з дієсловами, лексичне значення яких первинно позбавлене семантики збитку чи прикроців, когнітивна система мовця вимушена здійснювати складну причинно-наслідкову інтерпретацію. Відсутність прямого об'єктного зв'язку створює смисловий розрив між дією суб'єкта та підсумковим станом граматичного підмета, що яскраво ілюструють конструкції 店長は急にアルバイトに休まれて、困っていた *Власник крамниці опинився в скрутному становищі через те, що його працівник раптово взяв вихідний* або 若いお母さんが電車の中で子どもに泣かれて、困っていた *Молода мати почувалася ніяково через те, що дитина заплакала в поїзді*. Коли мовна свідомість наражається на труднощі прямого узгодження

таких синтаксичних ролей, вмикаються природні когнітивні стратегії спрощення або заміщення як віддзеркалення когнітивної універсалії. Якщо категорія афективного впливу не зчитується автоматично, людська когніція прагне реорганізувати подію за більш прозорими логічними схемами (黒田弘美, 2023: 26–31).

Першою такою стратегією є заміна афективного пасиву на статичну конструкцію тривалості на ーている, за якої когнітивна система замінює складну категорію завданого збитку на більш явну категорію часової суміжності подій, трансформуючи пасивне висловлювання 子どもに泣かれて、困った *«Зазнавання прикроців через факт плачу дитини»* у статичну форму 子どもが泣いていて、困った *«Дитина плакала, і виникла проблема»*.

Другою когнітивною стратегією при інтерпретації порушення особистого простору або зазіхання на майно є витіснення пасивної морфології конструкцією небажаного підсумку на ーてしまう. Замість кодування події через стан підмета, свідомість фіксує сам факт небажаної зміни реальності, заміщуючи пасивний стан 泥棒に入られて、困った *«Перебування в стані збитку через проникнення злодія»* подієвою стратегією 泥棒が入ってしまったて、困った *«Злодій проник, що призвело до проблеми»*.

Окрім того, аналіз Куроди Хіромі висвітлює фундаментальний психолінгвістичний факт: при перцепції складного пасивного висловлення людський мозок схильний надавати пріоритет загальній лексичній семантиці слів, а не службово-синтаксичним маркерам. На прикладі висловлень типу 家に帰ったら、私の日記をお母さんが読んでいた *Коли я повернувся додому, мама читала мій щоденник* було виявлено, що сприйняття синтаксичної структури часто викривляється на користь лексичного контексту ключових слів. Мовець виявляє стійку схильність приписувати дієслову пасивне значення у формі 読まれて, навіть якщо в реченні наявний чіткий граматичний показник активного суб'єкта «が», а не пасивний маркер «に». Це доводить, що перцептивна обробка пасивності в японській мові спирається на глибинні семантичні гешталти, де формальні синтаксичні показники інколи відступають перед загальним контекстом взаємодії об'єктів (黒田弘美, 2023: 32–36).

Висновки. Проведене дослідження синтаксичної еволюції японської категорії стану дозволяє констатувати кардинальну перебудову всієї суб'єктно-об'єктної парадигми мови від доби Мейджі до сучасності. Систематизація теоретичних розробок Накамури Юріко та Нітти Йошіо в

поєднанні з аналітичними даними Куроди Хіромі дає змогу осмислити трансформацію японської категорії стану як глибинну когнітивно-семантичну перебудову. Еволюція від суто антропоцентричного, емоційно забарвленого пасиву до деперсоналізованого опису фактів та явищ свідчить про ускладнення самого способу концептуалізації дійсності в японській мовній свідомості.

Вихід за межі канонічної емпатійної моделі дозволив японській мові сформувати гнучкий інструментарій для об'єктивованого висвітлення інформації, забезпечуючи тематичну єдність тексту та маркування прихованого агенса в науковому й публіцистичному синтаксисі. Водночас цей процес оголив когнітивну складність,

пов'язану із категорією граматичного стану в сучасній японській мові, адже співіснування старого (афективного) та нового (об'єктивного) пасивів вимагає від мовця постійного узгодження між суб'єктивною оцінкою та деперсоналізованим фактом.

Використання спостережень за сприйняттям цієї системи збоку через аналіз мовленнєвого декодування стає для лінгвістики тим необхідним оптичним приладом, який дозволяє наочно продемонструвати: пасивність у сучасній японській мові – це не просто сукупність морфологічних форм, а складна, багаторівнева система кодування людського досвіду, що перебуває в стані постійної динамічної адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 工藤真由美. 現代日本語の受動文 // ことばの科学. 東京 : むぎ書房, 1990. 第4号. 47–102頁.
2. 工藤真由美. アスペクト・テンス体系とテキスト : 現代日本語の時間の表現. 東京 : ひつじ書房, 1995. 342頁.
3. 黒田弘美. 日本語学習者はなぜ受身表現を間違えるのか : 文法性判断テストからみた日本語学習者の判断基準 // 長崎外大論叢. 2023. 第27号. 25–39頁.
4. 金水敏. ヴァーチャル日本語 役割語の謎. 東京 : 岩波書店, 2003. 242頁.
5. 国立国語研究所. 日本語話し言葉コーパスの構築法. 東京 : 国立国語研究所, 2006. 552頁. (国立国語研究所報告 ; 124).
6. 林下淳一, 後藤睦, 金水敏. 古代日本語における無生物主語の受身文について // 日本語学会発表論文集. 2017. 294–299頁.
7. 時枝誠記. 国語学原論. 東京 : 岩波書店, 1941. 548頁.
8. 中村祐理子. 中級学習者の受け身使用における誤用例の考察 // 北海道大学留学生センター紀要. 2002. 第6号. 21–36頁.
9. 仁田義雄. 日本語のモダリティと人称. 東京 : ひつじ書房, 1991. 275頁.
10. 仁田義雄. 自発的受身 // 日本語研究. 1997. 第17号. 12–27頁.
11. 橋本進吉. 国語新研究. 東京 : 岩波書店, 1948. 312頁.
12. 南不二男. 現代日本語の構造. 東京 : 大修館書店, 1974. 338頁.
13. 南不二男. 現代日本語の発話行為. 東京 : 大修館書店, 1993. 412頁.
14. 柳田征司. 室町時代語成立の研究 : 翻訳体との交渉. 東京 : 湖北社, 1985. 512頁.
15. 山田孝雄. 日本文法論. 東京 : 宝文館, 1908. 1450頁.

REFERENCES

1. Kudo M. (1990) Gendai nihongo no judobun [Passive Sentences in Modern Japanese]. Kotoba no kagaku, no. 4, pp. 47–102. [in Japanese]
2. Kudo M. (1995) Asupekuto tensu taiki to tekusuto: gendai nihongo no jikan no hyogen [Aspect-Tense System and Text: Expressions of Time in Modern Japanese]. Tokyo: Hitsuji Shobo. 342 p. [in Japanese]
3. Kuroda H. (2023) Nihongo gakushusha wa naze ukemi hyogen wo machigaeru no ka: bunpousei handan tesuto kara mita nihongo gakushusha no handan kijun [Why Do Japanese Learners Make Mistakes in the Passive Voice: Criteria for Japanese Learners Based on a Grammaticality Judgment Test]. Nagasaki Gaidai Ronso, no. 27, pp. 25–39. [in Japanese]
4. Kinsui S. (2003) Vacharu nihongo: yakuwarigo no nazo [Virtual Japanese: The Mystery of Role Language]. Tokyo: Iwanami Shoten. 242 p. [in Japanese]
5. National Institute for Japanese Language and Linguistics (2006) Nihongo hanashikotoba korpusu no kochikuhou [Construction Method of the Corpus of Spontaneous Japanese]. Tokyo: National Institute for Japanese Language and Linguistics. 552 p. (NINJAL Report; no. 124). [in Japanese]
6. Hayashishita J., Goto M. and Kinsui, S. (2017) Kodai nihongo ni okeru museibutsu shugo no ukemibun ni tsuite [On Passive Sentences with Inanimate Subjects in Classical Japanese]. Nihongo Gakkai Happyou Ronbunshu, pp. 294–299. [in Japanese]
7. Tokieda M. (1941) Kokugogaku genron [Principles of Japanese Linguistics]. Tokyo: Iwanami Shoten. 548 p. [in Japanese]
8. Nakamura Y. (2002) Chukyu gakushusha no ukemi shiyo ni okeru goyo rei no kosatsu [A Study of Erroneous Use of Passive Voice by Intermediate Learners]. Hokkaido daigaku ryugakusei senta kiyo, no. 6, pp. 21–36. [in Japanese]
9. Nitta Y. (1991) Nihongo no modariti to ninsho [Modality and Person in Japanese]. Tokyo: Hitsuji Shobo. 275 p. [in Japanese]

10. Nitta Y. (1997) Jihatsuteki ukemi [Spontaneous Passive]. Nihongo Kenkyu, no. 17, pp. 12–27. [in Japanese]
11. Hashimoto S. (1948) Kokugo shin kenkyu [New Studies in the National Language]. Tokyo: Iwanami Shoten. 312 p. [in Japanese]
12. Minami F. (1974) Gendai nihongo no kozo [The Structure of Modern Japanese]. Tokyo: Taishukan Shoten. 338 p. [in Japanese]
13. Minami F. (1993) Gendai nihongo no hatsuwa koi [Speech Acts in Modern Japanese]. Tokyo: Taishukan Shoten. 412 p. [in Japanese]
14. Yanagida S. (1985) Muromachi jidai go seiritsu no kenkyu: honyakutai to no kosho [A Study on the Formation of the Muromachi Period Language: Interaction with Translation Style]. Tokyo: Kohokusha. 512 p. [in Japanese]
15. Yamada Y. (1908) Nihon bunporon [A Theory of Japanese Grammar]. Tokyo: Hobunkan. 1450 p. [in Japanese]

Дата першого надходження статті до видання: 13.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.09.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

